

Проф. др Дејан Д. Антић*

Универзитет у Нишу, Одељење за историју

Стефан Стојановић**

Докторанд,

Универзитет у Нишу, Одељење за историју

О ОРУЖАНИМ СУКОБИМА НА НЕМАЧКО-БУГАРСКОЈ ДЕМАРКАЦИОНОЈ ЛИНИЈИ 1941. ГОДИНЕ: ЧЕТНИЦИ КОСТЕ ПЕЋАНЦА И БУГАРСКЕ ГРАНИЧНЕ ЈЕДИНИЦЕ

Апстракт: Рад анализира оружане сукобе на немачко-бугарској демаркационој линији у југоисточној Србији током 1941. године, са посебним освртом на деловање четничких одреда војводе Косте Пећанца и бугарских граничних јединица на простору Власотиначког, Лужничког и Пиротског краја. На основу архивске грађе, објављених извора и релевантне литературе реконструисани су успостављање демаркационе линије, њен значај у окупационом систему и односи између Пећанчевих четника, бугарских граничара, немачких окупационих власти и органа Владе генерала Милана Недића. Посебна пажња посвећена је сукобима четничких и партизанских јединица, као и оружаним инцидентима између четника и бугарских граничара дуж демаркационе линије. Анализа доприноси бољем познавању улоге Пећанчевих четничких одреда и бугарских граничних јединица у одржавању и нарушавању безбедности на немачко-бугарској демаркационој линији, као и разумевању њихових односа са партизанским покретом и окупационим властима.

Кључне речи: Коста Миловановић Пећанац, четнички покрет, Власотинце, окупација, Југославија

*

Стварање четничких одреда Косте Пећанца

Војвода Коста Миловановић Пећанац представља једну од значајнијих личности српске историје прве половине 20. века. Својом улогом у српској четничкој акцији у Старој Србији и Македонији, као и учешћем у Балканским ратовима и Првом светском рату, стекао је велики углед и значајан ауторитет у међуратном периоду. Као један од

* dejan.antic@filfak.ni.ac.rs; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3428-7161>

** stefanstojanovic908@gmail.com

водећих представника четничких удружења, Пећанац је имао значајан утицај на патриотски оријентисан део јавности.¹ На самом почетку Другог светског рата у Југославији Пећанац је започео организовање својих четничких одреда. Истовремено, у ратним плановима које је југословенски Генералштаб израдио уочи Априлског рата била је предвиђена примена герилског начина ратовања.² У складу с тим, војвода Пећанац је 5. априла 1941. године, непосредно уочи почетка рата, постављен за команданта свих четничких одреда Краљевине Југославије. На основу овлашћења која је добио, из војног складишта у Нишу му је 7. априла 1941. године предата војна опрема за 600 људи, која је обухватала униформе, обућу, пушке, муницију и бомбе. Опрема је потом пребачена у Белољин, где је подељена људству, након чега се оно упутило ка старој српско-турској граници и Копаонику.³

Након успостављања окупационог режима, широм Србије деловале су наоружане групе војника који нису положили оружје после капитулације. Оне су нападале истурена немачка одељења, али су истовремено вршиле и нападе на цивилно становништво. Међутим, у извештају штаба немачке 60. пешадијске дивизије од 17. маја 1941. године већ се помињу поједине групе српских националиста које Немци идентификују као четнике.⁴ Током првих месеци окупације војвода Пећанац посветио се успостављању веза са својим присталицама и организацији четничког покрета. По доласку у Топлицу, свој штаб је најпре сместио у Луковској Бањи, где су га посећивали

¹ О животу војводе Косте Миловановића Пећанца пре Другог светског рата види: Момчило Павловић, Божица Младеновић, *Коста Миловановић Пећанац*, Београд 2003; Урош Шешум, *Српска четничка акција (1897-1908)*, Нови Сад, 2019; Андреј Митровић, *Устаничке борбе у Србији (1916-1918)*, Београд 1987; Момчило Павловић, „Kosta Milovanović Pećanac u međuratnoj Jugoslaviji”, *Istorija 20. veka* 2/2000, Београд 2000, 45–58.

² Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941: uzroci i posledice poraza*, knjiga 2, Београд 1982, 156–175; Dragan Tešić, „Gerilski rat u planovima vojske Kraljevine Jugoslavije”, *Istorija 20. veka* 2/1995, Београд 1995, 91–102; Aleksandar Životić, „Četničke jedinice vojske kraljevine Jugoslavije”, *Istorija 20. veka* 1/2011, Београд 2011, 39–47.

³ Коста Миловановић Пећанац постављен је за команданта свих четничких одреда одлуком министра војске и морнарице, коју је одобрила Врховна команда наредбом стр. пов. бр. 36/41, а потврдио командант V армије наредбом стр. пов. бр. 1816/41. Том одлуком поверен му је задатак да организује герилску акцију на простору Рашке области, дуж некадашње тремеђе српске, турске и бугарске границе, као и у позадини тог подручја, према северу и југу. Види: Момчило Павловић, Немања Митровић, „Коста Миловановић Пећанац и Формирање четничке организације на Југу Србије 6. април-27. август 1941. године, *Лесковачки зборник* XLI, Лесковац 2021, 177; Dragoljub Petrović, „Četnička organizacija Koste Pećanca u okupiranoj Srbiji do početka oktobra 1941. godine”, *Vojno-istorijski glasnik* 19/2, Београд 1968, 173–175.

⁴ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, том I, knjiga 1 Београд 1949, 332–335.

официри, жандарми, угледни грађани, као и бројни некадашњи четници, учесници Топличког устанка и његови ратни саборци. Истовремено, вести о томе да четници спречавају пљачкашке упаде Арнаута у српска села дуж некадашње српско-турске границе, заједно са све већим приливом српских избеглица са Косова и Метохије, доприносиле су јачању борбеног расположења становништва и повећаном приливу добровољаца у четничке редове.⁵ Током априла 1941. године започело је формирање првих четничких одреда. Појединци који су се посебно истицали или уживали Пећанчево поверење добијали су од њега декрете о постављењу за војводе или четовође, након чега су упућивани у рејоне који су им били поверени. Међу првим официрима који су приступили Пећанчевој организацији налазио се инжењеријски мајор Крста Михајловић, који је 19. априла именован за „војводу јабланичког“. Већ током наредног месеца само на подручју лесковачког краја формирано је десетак четничких одреда.⁶ У рејону села Малошишта формиран је Корвински четнички одред, под командом војводе Богосава Стојановића Јегунца, активног официра југословенске војске.⁷ Простор Косанице, Пусте Реке и Јабланице убрзо је постао организационо средиште Пећанчевог четничког покрета. Током прва два месеца окупације на том подручју налазило се око 1.280 четника, а до краја 1941. године мрежа четничких одреда проширила се на готово читаву тадашњу Србију под немачком окупацијом. Пећанчевој организацији придружио се и генерал Љубомир Новаковић, коме је војвода Коста Пећанац доделио титулу „војводе шумадијског“.⁸ Према појединим проценама, организација војводе Косте Пећанца је крајем 1941. године бројала око 15.000 четника, што ју је сврставало међу највеће оружане формације на простору окупиране Србије.⁹

Немачки напад на Совјетски Савез 22. јуна 1941. године представљао је прекретницу у развоју Другог светског рата на простору окупиране

⁵ Живан Стојковић, Хранислав Ракић, Никола Илић, *Четници у Лесковачком крају 1941–1944.*, Лесковац 1993, 15; D. Petrović, *н.д.*, 175.

⁶ У Јабланичком крају током маја 1941. године формиран су Медвеђски, Горњоморавски, Гајтански, Туларски, Пусторечки, Бублички, Брвенички, Медраговачки, Секирачки, Пчињски. Види: М. Павловић, Н. Митровић, *н.д.*, 181; Ж. Стојковић, Х. Ракић, Н. Илић, *н.д.*, 16–20.

⁷ Поред овог одреда у Нишком округу током 1941. године формиран су следећи четнички одреди: Јелашнички (Дочекморавски), Топонички, Сићевачки, Лесковички, Моравски, Ражањски, Сврљишки (од треће чете Јелашничког четничког одреда) и Озренски четници одред. У Запању није дошло до формирања посебног четничког одреда, већ су у селима Гркињи, Драшковој Кутини, Русни и Великом Крчмиру биле формиране сеоске чете. Види: Јован Златић, *Страдалаштво српског народа у нишком ратном округу (1941–1944)*, књига III (четници војводе Косте Миловановића Пећанца), Ниш 1995, 46.

⁸ D. Petrović, *н.д.*, 183.

⁹ М. Павловић, Б. Младеновић, *н.д.*, 187–188.

Југославије. Централни комитет Комунистичке партије Југославије позвао је своје чланове и симпатизере да ступе у оружану борбу ради одбране „колевке социјализма“. Следећи директиве Коминтерне, руководство КПЈ је 4. јула 1941. године донело коначну одлуку о формирању партизанских одреда и покретању оружаног устанка.¹⁰ Истовремено, војвода Пећанац је на Видовдан, 28. јуна 1941. године, на збору одржаном на планини Видојевици, којем је присуствовао велики број војвода и четника из различитих крајева Србије, донео одлуку о подизању устанка. После овог скупа уследило је даље омасовљење његове четничке организације. Истог дана издао је и декрете о постављењу нових војвода, који јасно одражавају његову концепцију будуће борбе. Њима је било строго забрањено да нападају немачке и италијанске окупационе снаге све док се оне коректно односе према српском становништву, а за непоштовање те наредбе била је предвиђена смртна казна.¹¹ У западној Србији, са средиштем на Равној Гори, од почетка маја 1941. године развијао се герилски покрет под вођством пуковника Драгољуба Михаиловића. Први контакти између Михаиловића и Пећанца успостављени су већ током априла. Међутим, Михаиловићеви предлози о успостављању сарадње и разграничењу сектора деловања нису наишли на разумевање код војводе Пећанца, па су покушаји обједињавања националног покрета отпора остали без успеха. Истовремено, Пећанац је у почетној фази окупације на терену одржавао контакте са комунистима и позивао их на сарадњу.¹²

Даљи развој догађаја у Србији током лета 1941. године довео је до промене политичке и војне оријентације војводе Косте Пећанца. Средином августа Пећанац је, посредством истакнутог нишког збораша Зорана Вуковића, успоставио контакт са Димитријем Љотићем. Циљ овог сусрета био је да се Пећанцу пренесе понуда генерала Милана Недића да подржи образовање нове колаборационистичке владе. Том приликом Пећанац је истакао да се, поучен искуством Топличког устанка из 1917. године, противи преурањеном подизању устанка и да је спреман да пружи подршку генералу

¹⁰ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Beograd 1992, 179–182.

¹¹ Сачувано је неколико декрета о војводском именовању издатих на Видовдан 28. јуна 1941. године. Ови декрети имали су облик наредбе. Међу сачуваним примерцима су и декрети војводи Вељку Стефановићу Моравском и војводи Миловану гужанском, као и декрет војводи Петру Крстићу из села Рупље, који је постављен за „војводу власинског“. Ј. Златић, *н.д.*, 42–43, 152; М. Павловић, Б. Младеновић, *н.д.*, 184.

¹² Александар Динчић, Дејан Антић, „Организација војних формација Југословенске војске у отаџбини у Македонији, *Баштина*, свеска 41, Лепосавић 2016, 213–214; Коста Николић, *Историја Равногорског покрета*, књига I, Београд 2014, 60–61.

Недићу.¹³ У исто време успостављени су и контакти са представницима немачких окупационих власти. Након састанка са војним заповедником Србије, генералом Хајнрихом Денкелманом, Пећанац је 24. августа одржао саветовање са војводама и четовођама на планини Букуљи. Том приликом испољена су неслагања дела четничких старешина са правцем у којем је Пећанац намеравао да усмери четнички покрет. Ипак, 27. августа Пећанац је своје одреде и званично ставио на располагање Влади генерала Милана Недића, о чему је јавност обавестио посебном прокламацијом.¹⁴ Тиме је Пећанчев четнички покрет ушао у нову фазу свог деловања.

Организација четника Косте Пећанца у Власотиначком крају

Током Априлског рата, сектор југословенско-бугарске границе од села Жеравино до села Клисура бранио је Власински одред. Међутим, услед развоја војних операција, одред је већ 7. априла био принуђен да отпочне повлачење. До 9. априла његове јединице прешле су на леву обалу Јужне Мораве, након чега је одред престао да постоји као организована војна формација.¹⁵ Немачка извиђачка патрола ушла је у Власотинце 11. априла. Истог дана у Лесковац су пристигла два немачка војника на мотоциклу, на која је један жандарм отворио ватру. Наредног дана у град су ушле знатно бројније немачке снаге. У Лебану се том приликом предао велики број југословенских војника и официра.¹⁶ Команда немачке 2. армије издала је 19. априла наређење о успостављању окупационе управе на територији Србије. Након повлачења јединица 2. немачке армије, на подручју Лесковца све до почетка септембра 1941. године нису биле стално распоређене немачке војне команде и јединице. Тада је Крајскокомандантура I/867 премештена из Приштине у Лесковац. У истом периоду у Лесковац су упућени одред фелдјандармерије и 920. ландесшпицен батаљон. Обезбеђивање железничке пруге на правцу Ниш–Грделица поверено је јединицама бугарског етапног батаљона, чији се штаб налазио у Дољевцу. Седиште Крајскокомандантуре било је смештено у хотелу „Костић“. Поред тога, формиране су и команде места

¹³ Боровоје Карапанџић, *Грађански рат у Србији 1941–1945*, Кливленд – Ваљево, 2010, 89, 90.

¹⁴ М. Павловић, Б. Младеновић, *н.д.*, 200–201.

¹⁵ V. Terzić, *н.д.*, 256, 332.

¹⁶ Према каснијим сећањима Живојина Тотошковића, председник власотиначке општине Кире Пејић, поп Ћира, Влајко Шушулић и Вуке Шушулић дочекали су немачку патролу са погачом и сољу и предали јој власт у Власотинцу. Радивоје Прикић, *Историја Власотинца и околине: од праисторије до 1941 године (политичка монографија)*, Културни центар Власотинце, Власотинце 2012, 165; Живан Стојковић, Хранислав Ракић, Никола Илић, *Окупација у лесковачком крају 1941–1944.*, Лесковац 1994, 22–23.

у Лебану и Власотинцу. Крајскомандантура у Лесковцу била је потчињена Фелдкомандантури 809 са седиштем у Нишу. Немачке окупационе власти приступиле су обнови рада цивилне управе у свим предратним општинама и срезовима.¹⁷

Одлуком Адолфа Хитлера од 18. априла 1941. године, бугарској војсци одобрено је да запоседне део југословенске територије до линије Пирот–Врање–Вардар, чиме је започет процес успостављања бугарске окупационе управе у складу са плановима поделе Југославије између сила Осовине.¹⁸ До 23. априла 1. бугарска брза дивизија овладала је простором који је обухватао подручје Пирота, Сурдулице и Криве Феје. Крајем истог месеца бугарске војне јединице стигле су и на подручје Власотиначког краја. Дана 28. априла бугарске снаге ушле су у село Ладовицу, где су њихови команданти наредили становништву да преда сво наоружање и војну опрему. Мештани су били дужни да прикупљено оружје донесу до сеоског крста и предају га окупационим властима, уз претњу стрељањем у случају непоступања по наређењу.¹⁹ Немачка врховна команда је 11. маја Бугарима препустила простор Пирот – Врање уз дефинисање демаркационе линије.²⁰ Демаркациона линија на подручју Власотиначког краја утврђена је током лета 1941. године. Њено дефинисање било је праћено спорењима између немачких и бугарских окупационих власти, пре свега због супротстављених војних и економских интереса на простору Грделице и јужно од Власотинца. Спорна питања решена су у складу са интересима немачке окупационе управе, тако што су Грделица и околна села прикључени немачкој окупационој зони. Ово подручје имало је велики значај за немачку ратну привреду, нарочито због саобраћајних веза и привредних ресурса. Због тога је, на инсистирање немачких власти, у јуну 1941. године Грделица са околним селима Дедином Баром, Тупаловцем, Козарем, Великом Сејаницом и Ковачевом Баром укључена у састав немачке окупационе зоне. Демаркациона линија коначно

¹⁷ Надлежност Крајскомандантуре I/867 обухватала је територију лесковачког, власотиначког, јабланичког, прокупачког, косаничког и добричког среза. На њеном челу се у почетку налазио мајор Ренер, који је погинуо у сукобима са партизанским јединицама код Лебана. Након његове погибије, команду над Крајскомандантуром преузео је капетан Нојгебауер. Види: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, том XII, књига 1, Београд 1973, 27–29, 42–43; Небојша Ђокић, „Војноуправни командант Србије”, *Лесковачки зборник* L, Лесковац 2010, 332–336; Ж. Стојковић, Х. Ракић, Н. Илић, *н.д.*, 23; Р. Прикић, *н.д.*, 165.

¹⁸ Boro Mitrovski, Venceslav Glišić, Tomo Ristovski, *Bugarska vojska u Jugoslaviji 1941–1941*, Београд 1971, 23–26.

¹⁹ Војин Поповић, „Бугарска војска у окупираној Србији”, *Војноисторијски гласник* 3, Београд 1952, 24–26; Борислав Димић, *Ладовица код Власотинца*, Београд 1998, 70.

²⁰ Miroslav Stojiljković, *Bugarska okupaciona politika u Srbiji 1941–1944*, Београд 1989, 61.

је утврђена 21. јула 1941. године у сектору Бабушница–Љуберађа–Свође. Од тог подручја простира се дуж реке Лужнице до њеног ушћа у Власину, а затим је настављала током реке Власине све до села Дејана. У селу Бољаре успостављен је бугарски царински одсек. Даље је линија преко села Јастрепца, Градишта и Бојишине избијала на Јужну Мораву, при чему су наведена села остала у саставу бугарске окупационе зоне.²¹ До краја априла 1941. године бугарске окупационе власти порушиле су све југословенске карауле на Дашчаном кладенцу, Штрбом камену, Радивишту, Барносу, Малој и Великој Рудини, при чему су однеле целокупан затечени инвентар и грађевински материјал. До средине јуна 1941. године било је завршено запоседање демаркационе линије на подручју Власотиначког краја. Штаб бугарског 3. граничног одсека смештен је у селу Јабуковику, а њему су били потчињени 1/3, 2/3 и 3/3 гранични пододсек.²² Присуство бугарских граничних снага на подручју Власотиначког краја доводило је до бројних инцидената, чија се учесталост повећала од септембра 1941. године, након појаве четничких јединица војводе Косте Пећанца на овом простору.

Након 27. августа 1941. године, четничке јединице војводе Косте Пећанца постале су оружана формација у саставу Владе генерала Милана Недића.²³ Тиме је њихов положај, као и однос према немачким окупационим и домаћим колаборационистичким властима, суштински промењен. Фелдкомандантура 809 дозволила је четницима јавно ношење оружја наредбом од 11. септембра 1941. године. Истовремено, немачке власти настојале су да изврше њихову формалну организацију кроз униформисање и издавање легитимација У свом прогласу војвода Коста Пећанац поставио је борбу против комунистичког покрета као основни циљ својих одреда. Ипак, промена политичке оријентације није наишла на једнодушно прихватање унутар

²¹ Живојин Николић Брка, *Југоисточна Србија у рату и револуцији 1941–1945*, Београд 1979, 19; Аристомен Ристић, *Грделица у Пламену Револуције*, Грделица 1963, 6; Иван Глигоријевић Цина, „Демаркациона линија кроз Јужну Србију”, *Лесковачки зборник XIV*, Лесковац 1974, 64; Венцеслав Глишић, „Успостављање окупационог система и бугарско-немачки спорови око демаркационе линије у лесковачком крају 1941. године”, *Лесковачки зборник XXII*, Лесковац 1972, 13; Стефан Стојановић, „Бугарско окупационо школство у лесковачком крају за време Другог светског рата (1941–1944)”, *Годишњак Педагошког факултета у Врању* 16/2, Врање 2025, 115–116; М. Stojiljković, н.д., 67–68, 76; Александар Цветковић, *Јастребац: (село у општини Власотинце)*, Власотинце 2023. 49.

²² На територији окупиране Србије током 1941. године формирани су бугарски гранични одсеци у Пироту, Владичином Хану, Бујановцу и Жегри. Види: Јоса Савић, *Тумба: симбол слободе и непокора*, Црна Трава 2001, 11; Живојин Николић Брка, н.д., 19.

²³ D. Petrović, н.д.,

четничког покрета. Поједине војводе одржавале су контакте са локалним комунистима и командантима партизанских одреда, што је указивало на сложене односе унутар покрета током првих месеци окупације.²⁴ На подручју Власотиначког краја током почетне фазе окупације није био формиран посебан четнички одред. У селу Јастрепцу деловала је мања група одметника коју су чинили Радивоје Ђокић, по занимању келнер, Влајко Ђокић и Љубомир Стојановић. Ова група није приступила четничким јединицама Косте Пећанца, већ је самостално изводила оружане акције против окупационих војника и припадника Бабичког партизанског одреда. Током 1942. године прикључила се равногорском покрету.²⁵ Покушаји формирања четничке организације забележени су и у Грделичком крају. Иницијативу за њено стварање покренуо је Влада Максимовић, председник општине, који је са групом активних официра и подофицира организовао састанак. Међутим, учесници су оценили да у том тренутку нису постојали одговарајући услови за образовање одреда. Крајем 1941. године Слободан Поповић, избеглица из Македоније, спроводио је агитацију за приступање одреду војводе Михајла Арсића. Пријављивање добровољаца вршено је у кафани Чедо Маринковића, а четничке легитимације добило је двадесет лица са подручја Грделице и околних села.²⁶

Безбедносна ситуација на подручју Фелдкомандантуре 809 погоршала се крајем августа 1941. године. Бугарске граничне власти извештавале су да је становништво на простору између Врања и Лесковца у покрету и да се формирају наоружане групе које су по бројности већ достигле снагу једног пука. Поручник Андрејев, командант 3. граничног одсека са седиштем у Јабуковику, известио је 25. августа да се становништво на његовом сектору углавном бави прикупљањем летине. Међутим, у исто време бугарске граничне власти регистровале су повећан број илегалних прелазака лица на бугарску територију, која су, према њиховим извештајима, вршила агитацију за приступање четничким одредима. У истом периоду дошло је и до формирања једног четничког одреда у селу Јелашница код Сурдулице.²⁷

²⁴ Самозвани војвода Височки, бивши четовођа Сићевачког четничког одреда војводе Божицара Љешевића, издао је један проглас у коме је позивао четнике да се боре против самог Пећанца због његових поступака. Овај проглас писан је под утицајем штаба Сврљишког (Нишавског). D. Petrović, *н.д.*, 189–192.

²⁵ А. Цветковић, *н.д.*, 48.

²⁶ Аристомен Ристић наводи да се овај састанак одржао крајем августа или почетком септембра 1941. године. Овом састанку присуствовали су Стојадин Станисављевић, капетан I класе, Благоје Пешић, капетан II класе, и подофицири Жика Маринковић, Милорад Пешић, Александар Пешић, Божицар Станковић и Светозар Стојановић. А. Ристић, *н.д.*, 64–66.

²⁷ Централен државен архив – Софија, Фонд: Полицейски архив – Общи дела - 2123К, опис 1, архива единица 13860, лист 88 (=ЦДА, ф, оп, а.е, л) *Доклад от ко-*

Због недостатка расположивих снага и средстава, Фелдкомандантура 809 није била у могућности да ефикасно спречи акције партизанских одреда, усмерене на ометање железничког саобраћаја, као и прекидање телефонских и телеграфских веза. У таквим околностима у Лесковац је стигао војвода Коста Пећанац, који је са представницима Крајскокомандантуре и цивилних власти постигао договор о стационирању једног четничког одреда у граду. Састанак је одржан у лесковачком хотелу „Плуг“. Након постигнутог договора, 20. септембра 1941. године у Лесковац су пристигли Видојевачки четнички одред војводе Николе Куштримовића и Бублички четнички одред војводе Душана Ђорђевића.²⁸ Истовремено, бугарске граничне власти забележиле су појаву четничких група на подручју села Свође, Љуберађе и Грнчара. Ове групе су са собом носиле проглас војводе Косте Пећанца и генерала Милана Недића, који су делиле становништву у околним селима. Командант 2/3 граничног пододсека, чије се седиште налазило у селу Ораху, известио је 20. септембра 1941. године да је, на основу разговора са мештанима Љуберађе, сазнао да се четници припремају за покрет у правцу Пирота. Истог периода, возач камиона који је превозио намирнице за штаб 3. граничног одсека у Јабуковику, на путу према Власотинцу сусрео је једну групу четника у војним униформама. Према његовом извештају, четници су се налазили у возилу у којем су имали и један лаки митраљез.²⁹ Организатор четничког покрета на овом подручју био је Михаило Губеринић, некадашњи полицијски писар у Бабушници. Његова активност била је усмерена на формирање четничке организације на простору Лужничког среза. У септембру 1941. године стигао је у Љуберађу, где је одржао састанак са представницима локалних власти и заинтересованим мештанима. Том приликом Губеринић је пред окупљенима истицао значај војводе Косте Пећанца и позивао присутне на оружану

мандира на 2-ри граничен участък към командира на 1-а дивизионна област относно обстановката в района на 3. граничен участък с. Ябуковик; Дејан Антић, Стефан Стојановић, „Разоткривање равногорске организације у Пољаничком и Масуричком срезу крајем 1942. и почетком 1943. године”, Лесковачки зборник LXV, Лесковац 2025, 319.

²⁸ Поред Косте Пећанца поменутом састанку присуствовали су крајскокомандант мајор Ренер, немачки чиновници Шлајхер, Штребел и Цвриер, Душан Аргировић, председник општине Воја Илић, срески начелник и војводе Слободан Поповић и Миодраг Ђорђевић. Тумач је био Владимир Доленц, зубар словеначког порекла. Више: Стојан Николић Јоле, *Лесковачки одред (јул 1941-фебруар 1943)*, Лесковац 1974, 71; Ж. Стојковић, Х. Ракић, Н. Илић, *Четници у лесковачком крају...*, 24; Ж. Стојковић, Х. Ракић, Н. Илић, *Окупација у лесковачком крају...*, 36.

²⁹ ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 215Т1, 116 л., *Доклад на Пиротска дружина до командира на 1-а дивизионна област относно инцидентите с четниците на Коста Пеканец.*

борбу против окупационих власти. На скупу је симболичним чином, уз три испалена хица, проглашен почетак устаничких активности. Након завршетка овог окупљања, Губеринић се са групом четника упутио преко Великог Боњинца према селу Завидинцу. Неколико дана касније поново се појавио у Љуберађи, овога пута са групом од десет четника. Поред ове формације, у Љуберађи је образован и посебан четнички одред који није признавао команду војводе Косте Пећанца. Овај одред формирао је подофицир Борисав В. Јовановић, избеглица из села Сопота. Наведени одред налазио се под непосредном контролом среског начелника и председника општине, а његов основни задатак био је одржавање јавног реда и мира. Током наредног периода ова формација се постепено осипала, а део њених припадника прикључио се четницима Корвинског одреда у Власотинцу.³⁰ Током овог периода забележени су и први оружани сукоби између четничких формација и бугарских војника. Командант бугарског 1/1 етапног батаљона, чије су јединице биле ангажоване на обезбеђењу железничке пруге, известио је да је 21. септембра 1941. године у селу Долац, у Белопаланачком срезу, група четника Сићевачког одреда отворила ватру на бугарске војнике у близини железничке станице. Поред тога, командант батаљона захтевао је смену поручника Димитрова, јер је ступио у преговоре са четницима, што је објашњавао његовим наводним нервним растројством. У циљу превазилажења насталих несугласица, командант 1/1 етапног батаљона водио је разговоре са војводом Божидаром Љешевићем, чији је Сићевачки четнички одред контролисао простор од Ниша до демаркационе линије према Пироту. Том приликом војвода Љешевић изразио је спремност да спречи сличне инциденте у будућности и да ће сви припадници одреда одговорни за нарушавање односа са бугарским снагама бити најстроже кажњени.³¹

Крајем септембра 1941. године штаб Кукавичког партизанског одреда планирао је напад на Власотинце. У ноћи 30. септембра, око 21 час, делови Лесковачког и Бабичког партизанског одреда, укупне јачине око 35 бораца, ушли су у Власотинце и извели напад на локалну жандармеријску станицу. Упркос пруженом отпору, партизани су успели да заробе 35 жандарма, на

³⁰ Према тумачењу Ђуре Златковића, Губеринић је говорио о устанку како би омасовио свој одред, због тога је наредио да се са три хица у ваздух прогласи почетак устанка против окупатора. Према: Ђура Златковић Милић, *Зла времена: монографија Лужнице (1876–1945)*, Бабушница 1967, 159–161.

³¹ ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 215Т1, 123 л., *Доклад от началника на 1/1 етапна дружина относно инцидентите с четниците на Коста Пеканец при гара Долац*; ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 13860, 116, 119, 130л. *Молба от командира от 1/1 етапна дружина изпратена към командира на Пиротска дружина, относно уволнението на поручик Димитров*.

челу са командантом станице поручником Александром Аршиновим. Након заузимања станице, партизанске снаге су спалиле среску и општинску архиву и заплениле складиште намирница бугарских граничних јединица.³² Ово складиште налазило се у Власотинцу, у кафани „Шопска“, а због неповољних саобраћајних услова служило је за снабдевање припадника 3. граничног одсека. У тренутку напада у њему су се налазиле залихе намењене 3/3 граничном пододсеку у Доњој Лопушњи. Партизани су успели да однесу целокупне залихе, док се бугарски стражар склонио у суседно двориште. Након овог догађаја, ради обезбеђивања редовног снабдевања бугарских граничних јединица, издато је наређење да се убудуће резерве не складиште на српској територији. Такође је одређено да се транспорт намирница из Власотинца убудуће обезбеђује оружаном пратњом опремљеном аутоматским оружјем.³³

Дана 1. октобра у Власотинце је упућена једна чета Корвинског четничког одреда, под командом потпоручника Јована Ивковића, заједно са одредом жандарма. По доласку у град, четници и жандарми ухапсили су 30 лица означених као комунисти и њихови симпатизери. У међувремену, 14. октобра 1941. године, партизанске јединице успеле су да разоружају сеоску чету војводе Танасија Тасе Станковића у селу Ладовици. Међутим, среско партијско руководство проценило је да се безбедносна и политичка ситуација у Власотиначком срезу изменила доласком четничких формација, због чега је наложило припадницима илегалних десетина да напусте дотадашњи начин деловања и прикључе се партизанским одредима.³⁴

³² Петар Станковић Љуба, *Власотинчани у ратовима и револуцији: 1804–1945*, Власотинце 1978, 54.

³³ Партизани су у бугарском магацину у Власотинцу запленили укупно 2.800 килограма хране, од чега 200 килограма шећера, 300 килограма пасуља, 300 килограма пиринча, 312 килограма алве, 500 килограма свињске масти и један сандук сапуна. ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 215Т2, 161–163 л., *Докладите на командира на Пиротска дружина командир на 1-а Армейска област и 1-а Софийска пехотна дивизија односно нападението на гр. Власотинци и обира на склада на български гранични части*; С. Николић Јоле, *н.д.*, 71.

³⁴ Борислав Димић у својој монографији о селу Ладовици као четовођу наводи Антанаса Стаменковића, наредника југословенске војске. Због сличности имена Танасије и Антанас, вероватно се ради о истој особи. Ова чета је према Димићевим наводима основана јуна 1941. године, а разоружана 2. августа од стране месне партизанске десетине из суседног Орашја. Чету су поред четовође Стаменковића чинили и Алекса Стаменковић, Петар Димић и Никола Миленковић. Види: Јован Манасијевић, Хранислав Ракић, *Хронологија радничког покрета и социјалистичке револуције у Јужноморавском региону (1903–1945)*, Лесковац 1979, 117; Ж. Стојковић, Х. Ракић, Н. Илић, *н.д.*, 31; Ј. Златић, *н.д.*, 149, 163; Б. Димић, *н.д.*, 71.

Инциденти између Пећанчевих четника и Бугара

Средином октобра 1941. године дошло је до нових оружаних инцидената између четничких формација и бугарских граничних јединица на подручју Власотиначког краја. Дана 17. октобра, око 16.30 часова, једна бугарска граничарска патрола од два војника, која се враћала са карауле бр. 12 према караули бр. 13, пролазила је кроз село Свође. Том приликом пресрела их је група од шест четника војводе Косте Пећанца, који су изашли из једног локалног дућана. Приликом сусрета један од бугарских војника покушао је да употреби оружје, након чега је физички нападнут и ударен кундаком у леђа. Четници су потом разоружали оба граничара. Након инцидента пустили су их да оду, уз напомену да ће им оружје бити враћено у општини у Великом Боњинцу. Истовремено, тројица четника пристигла су на бициклима и отворила ватру са једног узвишења западно од Свођа. Око пола часа пре овог догађаја, друга група четника отворила је ватру са десне обале реке Пусте на бугарску караулу која се налазила у западном делу села Дејан. Након тога, једна четничка група напала је и бугарску заседу у близини карауле. Припадници бугарских заседа са караула бр. 13, 14 и 15 уочили су кретање мањих група од по пет до шест четника дуж пута Власотинце – Свође. Истог дана, око 21 час, дошло је и до размене ватре у близини карауле бр. 17.³⁵ Командант 2/3 граничног пододсека, потпоручник Ангелов, успео је да утврди идентитет тројице четника који су учествовали у сукобу у Свођу. Радило се о Ратку Милићу, Милутину Милићу и Миливоју Стаменковићу, свима из Великог Боњинца. По доласку у Свође, потпоручник Ангелов је телефонским путем ступио у контакт са војводом Јованом Ивковићем у Власотинцу. Ивковић му је том приликом саопштио да су четници запосели демаркациону линију, да ће сваки бугарски официр или војник који пређе на српску страну бити убијен, као и да ће ускоро бити одржан састанак српско-немачке комисије.³⁶ Непосредно пре ових догађаја, у штаб 2/3 граничног пододсека у селу Ораху стигао је капетан Николај Киров, дотадашњи командант овог пододсека до 1. јула 1941. године, након чега је био премештен у Врачански пук. Он је дошао

³⁵ Разлог за избијање инцидента био је тај што се источни део села Свође налазио на бугарској територији и једини начин да се бугарски граничари крећу између караула био је мост преко Власине, који се налазио на српској страни. ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 215Т1, *Доклад на командира на Пиротската дружина към Министерство на войната-Шаб на войската, Министерство на войната-граничен отдел и Командира на 1-а пехотна Софийска дивизия от 19-и октомври 1941. година относно инцидентите с четниците на Коста Пекаянец.*

³⁶ Исто, 101.

како би предао дужност свом наследнику. На путу од железничке станице у Грделици према штабу пододсека, 16. октобра зауставио се у Власотинцу, где се састао са војводом Јованом Ивковићем. Током разговора Ивковић му је саопштио да бугарске снаге не смеју да прелазе демаркациону линију. На Кировљеву примедбу да поседује немачку пропусницу за путовање, војвода му је одговорио да такве објаве више не важе. Вероватно под утиском овог сусрета, капетан Киров је касније навео да је у Власотинцу сазнао да су складиште бугарских намирница опљачкали четници војводе Косте Пећанца.³⁷ Сукоби бугарских граничних јединица са наоружаним групама забележени су и у рејону села Равни Дел. Једна група од шест лица ступила је у краћи оружани сукоб са бугарским граничарима, након чега се повукла у правцу Власотинца.³⁸

Инцидентна између бугарских граничних јединица и четника војводе Косте Пећанца било је и на подручју Пиротског краја, нарочито у рејону села Јаловик Извор.³⁹ Дана 16. октобра 1941. године група од око 20 четника појавила се у близини бугарске карауле бр. 6, која се налазила код овог села. Један од четника представио се као војвода Коста Пећанац и затражио разговор са бугарским командантом. На питање о разлозима за састанак, четник је одговорио да жели да се упозна са начином на који се бугарске власти односе према српском становништву. Међутим, не сачекавши одговор бугарског команданта, четничка група се повукла са демаркационе линије у правцу села Шести Габар.⁴⁰ Три дана касније, друга група четника, предвођена војводом Влајком Линићем, ушла је у део Јаловик Извора који се налазио под бугарском управом. Након спроведене истраге, бугарске власти успеле су да утврде идентитет једног броја припадника ове групе.⁴¹ Пећанчеви четници под командом војводе

³⁷ Исто, 101.

³⁸ ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 13860, 181 л., *Доклад от командира на 1-а дивизиона област към командира на 1-а армейска област относно инцидента край село Рамни Дол на 17-и октомври 1941. година*

³⁹ Ово село је након успостављања демаркационе линије остало подељено на два дела. Већи део села се нашао у немачкој окупационој зони, док су махале у источном делу припале Бугарској. М. Stojiljković, н.д., 68.

⁴⁰ ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, 13860, 205 л. *Доклад от командира на Пиротска дружина от 25-и октомври 1941. година Министерство на войната-Щаб на войската и командира на 1-а пехотна Софийска дивизия относно инцидента при село Яловик Извор с четниците на Коста Пекянец*

⁴¹ Међу четницима који су 19. октобра 1941. године ушли у бугарски део села Јаловик Извор били су Влајко Линић, Милан Јовановић, Раденко Виденовић, Живан Тасић, Вукашин Радовановић, Милан Роговић, Живадин Никодиновић, Сретен Божиновић, Ратко Станковић, Рашко Ристић, Миладин Тодоровић, Владимир Станишић, Чедомир Лазаревић Светислав Спасић, из села Јаловик Извор и Раде Перић из села Шубин. Према: ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 13860, 196 л. *Доклад към командира на 1-а*

Влајка Лилића наставили су са оружаним активностима у новембру. Дана 11. новембра отворили су ватру на бугарску караулу бр. 6, а наредног дана напали су бугарске војнике који су вршили претрес једне махале у селу Јаловик Извор. Према бугарским извештајима, четници су дејствовали из кућа Чедомира и Рајка Симића, који су били припадници Лилићевог одреда. Ове куће налазиле су се непосредно уз демаркациону линију, на једном узвишењу. Током размене ватре са бугарским снагама рањена је супруга Чедомира Симића, коју су четници након тога пребацили на српску страну демаркационе линије.⁴² Целокупан сектор дуж демаркационе линије био је средином октобра 1941. године изузетно нестабилан. У бугарским извештајима наводи се готово непрекидно кретање мањих наоружаних група, најчешће састављених од пет до шест лица, опремљених пушкама и лаким митраљезима. Због учесталих инцидената, бугарско Министарство рата упутило је 28. октобра 1941. године протест немачким окупационим властима у Србији због понашања четничких формација. Тим поводом је у Фелдкомандантури 809 у Нишу 9. новембра одржан састанак којем су присуствовали војвода Коста Пећанац, фелдкомандант Фрајхер фон Ботмер и представници бугарских власти. Одговарајући на бугарске оптужбе, Коста Пећанац је тврдио да се његови четници коректно односе према бугарским органима и да имају строго наређење да се не приближавају демаркационој линији на мање од два километра. Према његовим речима, напету ситуацију додатно су погоршавале бугарске карауле постављене непосредно уз саму демаркациону линију. Немачке власти предложиле су бугарском Генералштабу да се решавање овог питања одложи до окончања преговора о граничним питањима. Пећанац је том приликом изнео став да сва лица која прелазе немачко-бугарску демаркациону линију треба задржати ради провере њиховог идентитета и утврђивања да ли припадају четничком или комунистичком покрету. На крају разговора гарантовао је да његови припадници нису били иницијатори наведених инцидената.⁴³

Након краткотрајног застоја у партизанским активностима, изазваног доласком чете војводе Јована Ивковића у Власотинце и спровођењем рације

армејска област односно имена на четниците на Коста Пеканец влезли в с. Яловик Извор на 19-и октомвриј 1941. година.

⁴² ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 215Т1, 8–9 л. Доклад към Министерство на войната-Щаб на войската и командира на 1-а пехотна Софийска дивизия односно сражението на български части и четниците на Коста Пеканец при село Яловик извор на 11-и и 12-и ноемвриј 1941. година.

⁴³ ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 215Т1, 158 л., Превод на писмо на военнен командир полковник Фрайхер фон Ботмер до българския офицер за връзка односно преговорите между българските представители и Коста Пеканец на 9-и ноемвриј 1941. Година във Фелдкомендантура 809 в Ниш.

против лица осумњичених за сарадњу са партизанским покретом, средином октобра 1941. године дошло је до обнове деловања партизанских група на подручју Власотиначког среза. Власотиначка партизанска десетина је 23. октобра спалила архивску грађу општинских управа у селима Крушевици и Дејану. Према предлогу Синише Јанића упућеном Штабу Лесковачког партизанског одреда, било је предвиђено да се Власотиначка десетина реорганизује у пододред и да своје активности прошири преко демаркационе линије, на подручје Црне Траве.⁴⁴ Једна партизанска група појавила се и у рејону 3/3 граничног пододсека са седиштем у Доњој Лопушњи, на свега 500 метара од његовог штаба. Појава ове групе, заједно са претходним оружаним инцидентима између бугарских граничара и четника војводе Косте Пећанца, указивала је на недовољну обезбеђеност овог дела демаркационе линије. Неколико дана касније, 4. новембра 1941. године, група партизана извела је напад на бугарске граничне јединице у рејону села Доња Лопушња. У овом сукобу погинула су два бугарска подофицира и два војника, док је један војник задобио рањавање. Како би се спречили даљи преласци наоружаних група са подручја немачке окупационе зоне, командант бугарске 1. армијске области генерал-мајор Новаков наредио је командантима 2. граничног пододсека у Пироту и 3. граничног пододсека у Јабуковику да до 20. новембра 1941. године организују мрежу обавештајаца у селима дуж демаркационе линије са обе стране. Истовремено је захтевано да граничне јединице буду у непрекидном стању борбене приправности.⁴⁵

Након наведених акција дошло је до привременог слабљења партизанске активности на подручју Власотиначког среза. Насталу ситуацију четници Косте Пећанца су искористили за јачање својих редова и ширење организације. Током новембра 1941. године војвода Јован Ивковић обилазио је села Власотиначког краја, организујући зборове и позивајући становништво да приступи Пећанчевим јединицама. На једном од таквих скупова, одржаном у селу Црнатову, окупљеним сељацима обећавао је обућу, одећу и новчану накнаду уколико се прикључе одреду.⁴⁶ Пред крај 1941. године Власотиначка чета Корвинског четничког одреда, којом је командовао војвода Јован Ивковић, бројала је 132 припадника. Њено подручје деловања обухватало је Власотиначки срез и делове Лужничког среза. Поред ове јединице, Корвински четнички одред располагао је и Штапском четом, стационираном у Лесковцу, која је бројала око 20

⁴⁴ П. Станковић Љуба, *н.д.*, 61.

⁴⁵ ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 13860, 210 л., *Заповед на командира на 1-а дивизионна област генерал майор Новаков от 5. доемврий до командирите на 2-ри и 3-и гранични подучастъци за повишаване на бойна готовост в техните райони.*

⁴⁶ Никола Митровић, *Црнатово: прошлост и садашњост*, Власотинце 2007, 56.

четника, као и Корвинском четом са око 100 припадника, под командом војводе Велизара Вучковића, која је дејствовала на простору Заплања и преосталог дела Лужничког среза. У селима Косанчић и Бунушки Чифлук деловао је и Лесковачки четнички одред, којим је командовао поручник Стаменковић. Почетком априла 1942. године Корвински четнички одред имао је укупно 342 припадника. Просечна старост бораца Власотиначке чете износила је 22,9 година, што је ову јединицу сврставало међу четничке одреде са најмлађим људством. Просечна старост припадника Корвинске чете била је нешто виша и износила је око 29 година.⁴⁷ Штаб Власотиначке чете, смештен у згради Народног дома у Власотинцу, напала је 21. новембра 1941. године, око 22 часа, група од приближно 200 бораца Лесковачког, Јабланичког и Бабичког партизанског одреда. Поред четника, у Власотинцу се у том тренутку налазило и око 40 жандарма, као и двадесетак бугарских граничара ангажованих на обезбеђењу складишта намирница. Четници и жандарми организовали су одбрану из зграда Народног дома и Соколане, пружајући снажан отпор нападачима. После шесточасовне борбе партизанске снаге повукле су се из Власотинца, оставивши, према расположивим подацима, десет погинулих и седамнаест рањених бораца. На страни бранилаца погинуо је један четник, док је један био рањен.⁴⁸ Наредног дана у Власотинце су из Лесковца пристигле немачке јединице са тенковима, које су довеле појачања четника и жандармерије. Заједно са њима извршиле су претрес терена у потрази за партизанским јединицама. Током децембра 1941. године Власотиначка чета пребачена је у Јабланицу, где је учествовала у операцијама против партизанских снага.⁴⁹

Током 1941. године демаркациона линија нарушавана је не само од стране четничких и партизанских формација, већ и од стране бугарских војних јединица. Једно од најспоријих подручја представљао је сектор у Власотиначком крају. Најзначајнији инцидент догодио се 24. новембра 1941. године, када је један бугарски војни одред, јачине око 1.000 војника, ушао у село Свође. Том приликом бугарске снаге заузеле су школску зграду и више приватних објеката. Због настале ситуације, Власотиначко среско начелство затражило је од Фелдкомандантуре 809 упутства о даљем поступању, како за цивилне власти, тако и за четнички одред стациониран

⁴⁷ Ј. Златић, *н.д.*, 149, 163, 168.

⁴⁸ Приликом напада на Власотинце 21/22. новембра 1941. године партизани су запленили 1.500.000 динара. Овај новац касније је предат Кости Стаменковићу на чување, а он га је делио партизанским повереницима и интендантима. С. Николић Јоле, *нав. дело*, 129-132, 137; П. Станковић Љуба, *н.д.*, 62-63.

⁴⁹ Под командом крајскоманданта капетана Нојбегауера и четничког војводе Илије Кукића 3. децембра 1941. године у нападу на Јабланички партизански одред учествовало је око 500 четника Корвинског, Пчињског, Нишког, Пуковачког и Видојевачког одреда. Ж. Стојковић, Х. Ракић, Н. Илић, *Четници у лесковачком крају...*, 31-37.

у Власотинцу, будући да је рад општинских органа био озбиљно отежан. Према образложењу бугарских власти, улазак њихових јединица у Свође имао је за циљ пружање помоћи локалној управи. Током боравка у селу бугарске снаге су за своје потребе реквирирале храну и стоку од локалног становништва. Окупација Свођа трајала је осам дана, након чега су се бугарске јединице повукле.⁵⁰ Овај упад бугарских јединица највероватније је представљао непосредну последицу погоршања безбедносне ситуације дуж демаркационе линије, до којег је дошло након сукоба са четницима у рејону Свођа током октобра 1941. године. Учестали оружани инциденти, праћени међусобним оптужбама немачких, бугарских и четничких власти, допринели су додатном заоштравању односа на овом сектору и подстакли бугарску страну да појача своје војно присуство. Почетком децембра сукоби између бугарских граничара и четничких јединица настављени су, пре свега на подручју Пиротског краја, у рејону села Јаловик Извор. Бугарски граничари су 4. децембра покушали да удаље лица која су стражарила на српској страни демаркационе линије. Накнадном провером утврђено је да су међу њима били Петар Ђорић из села Равно Бучје и Светозар Ђирић из села Црни Врх. Према бугарским изворима, оба села налазила су се у оквиру бугарске окупационе зоне. Истог дана бугарске власти забележиле су и један догађај који на упечатљив начин илуструје сложеност односа између различитих оружаних формација у окупираној Србији. Према бугарском извештају, у селу Пајеж локални четнички војвода Влајко Јовановић боравио је у друштву двојице наоружаних људи обучених у униформе некадашње југословенске војске, који су на шајкачама носили петокраку звезду. Они су се заједно кретали кроз село и повремено испаливали хице у ваздух. На основу овог запажања, бугарске власти извеле су закључак да на том подручју постоји сарадња, односно јединствено деловање четника и партизана. Међутим, овакву оцену треба посматрати са извесном резервом, имајући у виду да је заснована искључиво на бугарским обавештајним извештајима и да не мора нужно одражавати стварно стање на терену.⁵¹ Ситуација на подручју Власотиначког краја битно се изменила почетком 1942. године, доласком Првог бугарског окупационог корпуса у Србију и померањем немачко-бугарске демаркационе линије у корист бугарске окупационе зоне. Ова промена означила је почетак нове фазе окупационог режима, која је довела до измене војно-политичких односа и начина деловања оружаних формација на овом простору.⁵²

⁵⁰ М. Stojiljković, *н.д.*, 63–75, 78.

⁵¹ ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 215Т1, *Доклад от командира на 2-ри граничен участък от 8. декемвриј относно инцидентите в района на участка.*

⁵² Након акције уперене против Бабичког партизанског одреда крајем фебруара и почетком марта 1942. године, бугарска је анектирала низ села у Власотиначком и Лужничком срезу: Проваљеник, Сучарево, Извор, Горчинце, Љуберађу, Линово, Дол,

Закључак

Успостављање немачко-бугарске демаркационе линије у југоисточној Србији представљало је једну од најзначајнијих последица окупације Краљевине Југославије у пролеће 1941. године. Иако је формално имала функцију разграничења немачке и бугарске окупационе зоне, ова линија је у пракси постала простор непрестаних политичких, војних и безбедносних сукоба. Њено коначно утврђивање није било искључиво резултат војно-стратешких разматрања, већ пре свега немачких економских интереса, који су примера ради условили припајање Грделице и околине немачкој окупационој зони ради контроле над железничком пругом и комуникацијом у долини Јужне Мораве. Истовремено, успостављањем сложеног система немачких, бугарских и српских колаборационих власти створен је специфичан окупациони поредак, чије су надлежности често биле нејасно разграничене и подложне честим променама.

Током 1941. године демаркациона линија је представљала динамичан простор у којем су се преплитали интереси окупационих власти и различитих оружаних покрета. Партизанске јединице настојале су да нападима на жандармеријске станице, складишта и административне установе поткопају окупациони систем, док су четници Косте Пећанца, након легализације од стране немачких власти, преузели значајну улогу у обезбеђивању позадине окупационог режима и сузбијању устаничког покрета. Истовремено, односи између легализованих четничких формација и бугарских војних власти били су обележени бројним инцидентима дуж демаркационе линије. Оружани сукоби у рејону Свођа, Доње Лопушње и Јаловик Извора, као и бројне политичко-дипломатске интервенције и преговори немачких, бугарских и четничких представника, показују да су међусобни односи савезничких окупационих структура били далеко сложенији него што се на први поглед може закључити.

Посебно обележје Власотиначког краја представљала је истовремена активност више оружаних и политичких актера — немачких окупационих јединица, бугарских граничних и војних формација, жандармерије, легализованих четничких одреда и партизанских јединица. Њихово паралелно деловање производило је изразито нестабилне безбедносне прилике, у којима су се оружани сукоби смењивали са преговорима, локалним договорима и привременим облицима сарадње. Због тога се Власотиначки крај може посматрати као један од карактеристичних примера сложености окупационог система у Србији, у којем су се локалне околности,

интереси окупатора и стратегије различитих покрета отпора непрестано преплитали и међусобно условљавали.

Промена настала почетком 1942. године, доласком Првог бугарског окупационог корпуса и померањем демаркационе линије у корист бугарске окупационе зоне, означила је завршетак прве фазе постојања овог пограничног режима. Истовремено, она је представљала увод у нову етапу окупације јужне Србије, у којој је бугарска војна и цивилна управа преузела знатно шири овлашћења, док су облици отпора, сарадње и међусобних сукоба оружаних формација добили нове карактеристике. Због свега наведеног истраживање збивања на немачко-бугарској демаркационој линији доприноси бољем разумевању историје југоисточне Србије, али пружа и шири увид у функционисање окупационог система и сложене односе између окупатора, колаборационих структура и устаничких покрета на поменутом простору током 1941. године.

Необјављени извори:

Централен државен Архив Софија:
Фонд: Полицейски архив – Общи дела – 2123К

Објављени извори:

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, том I, knjiga 1, Vojnoistorijski institut jugoslovenske armije, Beograd 1949.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, том XII, knjiga 1, Vojnoistorijski institut, Beograd 1973.

Литература:

Антић Дејан, Стојановић Стефан, „Разоткривање равногорске организације у Пољаничком и Масуричком срезу крајем 1942. и почетком 1943. године”, *Лесковачки зборник* LXV, Лесковац 2025, 315–334.

Глигоријевић Иван Џина, „Демаркациона линија кроз Јужну Србију“, *Лесковачки зборник* XIV, Лесковац 1974, 63–69.

Глишић Венцеслав, „Успостављање окупационог система и бугарско-немачки спорови око демаркационе линије у лесковачком крају 1941. године”, *Лесковачки зборник* XXII, Лесковац 1972, 11–17.

Димић Борислав, *Ладовица код Власотинца*, Београд 1998.

Динчић Александар, Антић Дејан, „Организација војних формација Југословенске војске у отаџбини у Македонији, *Баштина*, свеска 41, Лепосавић 2016, 210–230.

Ђокић Небојша, „Војноуправни командант Србије”, *Лесковачки зборник* L, Лесковац 2010, 289–338.

Ђура Златковић Милић, *Зла времена: монографија Лужнице (1876–1945)*, Бабушница 1967.

Životić Aleksandar, „Četničke jedinice vojske kraljevine Jugoslavije”, *Istorija 20. veka* 1/2011, Београд 2011, 39–47.

Златић Јован, *Страдалаштво српског народа у нишком ратном округу (1941–1944)*, књига III, *Четници војводе Косте Миловановића Пећанца*, Ниш 1995.

Карапанџић Боривоје, *Грађански рат у Србији 1941–1945*, Кливленд – Ваљево 2010.

Манасијевић Јован, Ракић Хранислав, *Хронологија радничког покрета и социјалистичке револуције у Јужноморавском региону (1903–1945)*, Лесковац 1979.

Митровић Андреј, *Устаничке борбе у Србији (1916–1918)*, Београд 1987.

Митровић Никола, *Црнатово: прошлост и садашњост*, Власотинце 2007.

Mitrovski Boro, Glišić Venceslav, Ristovski Tomo, *Bugarska vojska u Jugoslaviji 1941–1941*, Београд 1971.

Николић Коста, *Историја Равногорског покрета*, књига I, Београд 2014.

Николић Стојан Јоле, *Лесковачки одред (јул 1941–фебруар 1943)*, Лесковац 1974.

Pavlović Momčilo, „Kosta Milovanović Pećanac u međuratnoj Jugoslaviji”, *Istorija 20. veka*, 2/2000, Београд 2000, 45–58.

Павловић Момчило, Младеновић Божица, *Коста Миловановић Пећанац*, Београд 2003.

Павловић Момчило, Митровић Немања, „Коста Миловановић Пећанац и Формирање четничке организације на Југу Србије 6. април–27. август 1941. године, *Лесковачки зборник* XLI, Лесковац 2021, 175–198.

Petranović Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Београд 1992.

Petrović Dragoljub, „Četnička organizacija Koste Pećanca u okupiranoj Srbiji do početka oktobra 1941. godine”, *Vojno-istorijski glasnik*, 19/2, Београд 1968, 173–203.

Прикић Радивоје, *Историја Власотинца и околине: од праисторије до 1941 године (политичка монографија)*, Власотинце 2012.

Поповић Војин, „Бугарска војска у окупираној Србији”, *Војноисторијски гласник* 3, Београд 1952, 22–57.

Ристић Аристомен, *Грделица у Пламену Револуције*, Грделица 1963.

Станковић Петар Љуба, *Власотинчани у ратовима и револуцији: 1804–1945*, Власотинце 1978

Стојановић Стефан, „Бугарско окупационо школство у лесковачком крају за време Другог светског рата (1941-1944)”, *Годишњак педагошког факултета у Врању* 16/2, Врање 2025, 107–120.

Stojiljković Miroslav, *Bugarska okupaciona politika u Srbiji 1941–1944*, Beograd 1989.

Стојковић Живан, Ракић Хранислав, Илић Никола, *Окупација у лесковачком крају 1941-1944.*, Лесковац 1994.

Стојковић Живан, Ракић Хранислав, Илић Никола, *Четници у Лесковачком крају 1941-1944.*, Лесковац 1993.

Terzić Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941: uzroci i posledice poraza*, knjiga 2, Beograd 1982.

Tešić Dragan, „Gerilski rat u planovima vojske Kraljevine Jugoslavije”, *Istorija 20. veka* 2/1995, Beograd 1995, 91–102.

Цветковић Александар, *Јастребац: (село у општини Власотинце)*, Власотинце 2023.

Шешум Урош, *Српска четничка акција (1897–1908)*, Нови Сад, 2019.

Summary

Dejan Antić, Stefan Stojanović

ARMED CONFLICTS ALONG THE GERMAN-BULGARIAN DEMARICATION LINE IN 1941: KOSTA PEĆANAC'S CHETNIKS AND BULGARIAN BORDER UNITS

The paper analyzes the armed conflicts along the German-Bulgarian demarcation line in southeastern Serbia during 1941, with particular emphasis on the activities of the Chetnik detachments of vojvoda Kosta Pećanac and Bulgarian border units in the areas of Vlasotince, Lužnica, and Pirot. Based on archival sources, published documents, and relevant historiographical literature, the paper reconstructs the establishment of the demarcation line, its significance within the occupation system, and the relations between Pećanac's Chetniks, Bulgarian border troops, German occupation authorities, and the institutions of General Milan Nedić's Government. Special attention is devoted to clashes between Chetnik and Partisan units, as well as to armed incidents

between the Chetniks and Bulgarian border troops along the demarcation line. The analysis contributes to a better understanding of the role of Pećanac's Chetnik detachments and Bulgarian border units in maintaining and disrupting security along the German-Bulgarian demarcation line, as well as to a more comprehensive understanding of their relations with the Partisan movement and occupation authorities.